

Záverečná karta projektu

Názov projektu

Evidenčné číslo projektu

APVV-19-0493

Výskum raného detstva v marginalizovaných rómskych komunitách: kontextuálne faktory psychomotorického vývinu detí počas prvých 1000 dní.

Zodpovedný riešiteľ **Mgr. Daniela Filáková, PhD.**

Príjemca **Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach - Lekárska fakulta**

Názov pracoviska, na ktorom bol projekt riešený

Lekárska fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Ústav psychológie zdravia a metodológie výskumu, Ústav lekárskej a klinickej biochémie,
Ústav epidemiológie

Názov a štát zahraničného pracoviska, ktoré spolupracovalo pri riešení

1. University of Groningen, Holandsko
2. Univerzita Palackého v Olomouci, Česká Republika
3. Masarykova univerzita v Brne, Česká republika

Udelené patenty/podané patentové prihlášky, vynálezy alebo úžitkové vzory, ktoré sú výsledkami projektu

-

Najvýznamnejšie publikácie (knihy, články, prednášky, správy a pod.) zhrňujúce výsledky projektu – uveďte aj publikácie prijaté do tlače

1. Slepickova L., Filakovska Bobakova D.: Conceptualization of Roma in Policy Documents Related to Social Inclusion and Health in the Czech Republic. International Journal of Environmental Research and Public Health 2020; 17 (21), 7739.
2. Svobodova I., Filakovska Bobakova D., Bosakova L., Dankulincova Veselska Z.: How to improve access to health care for Roma living in social exclusion: a concept mapping study. International Journal for Equity in Health 2021, 20, 61.
3. Filakovska Bobakova D., Chovan S., Bosakova L., Koky R., de Kroon M.L.A., Dankulincova Veselska Z.: Desirable but not feasible: Measures and interventions to promote early childhood health and development in marginalized Roma communities in Slovakia. Frontiers in Public Health 2022, 10, 942550.
4. Chovan S., Filakovska Bobakova D., Bosakova L., Madarasova Geckova A., Reijneveld S.A., de Kroon M.L.A.: How to make healthy early childhood development more likely in marginalized Roma communities: A concept mapping approach. International J Equity in Health 2022, 43(21).
5. Filakovska Bobakova D, Chovan S., Van Laer S. Perceived stress of mothers, harsh discipline, and early childhood mental health: Insights from a cross-sectional study in marginalized Roma communities. Int J Public Health 2024, 69:1606721. doi: 10.3389/ijph.2024.1606721.
6. Filakovska Bobakova D., Dankulincova Veselska Z.: Early childhood in marginalized

- Roma communities: health risks and health outcomes. *Int J Public Health* 2024, 69. doi: <https://doi.org/10.3389/ijph.2024.1606784>
7. Van Laer S., Filáková Bobáková D., Kolarčík P., Engel O., Madarasová Gecková A., Reijneveld S.A., Kroon M.L.A.: Differences in parenting between mothers from marginalised Roma communities and mothers from the majority in Slovakia: the role of socioeconomic disadvantage. *Frontiers in Psychology: Pediatric Psychology*, 15:1362179. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1362179>
8. Bosakova L, Rosicova K, Filakovska Bobakova D. Association of socioeconomic disadvantage and ethnicity with perinatal, neonatal, and infant mortality in Slovakia. *BMC Public Health* 2024, 24, 1142. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-18645-0>
9. Chovan S., Filakovska Bobakova D., Hubkova B., Madarasova Geckova A., de Kroon M.L.A., Reijneveld S.A.: Mothers in stress: hair cortisol of mothers living in the marginalised Roma communities and the role of socioeconomic disadvantage, *Psychoneuroendocrinology*, 2024, 107069. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2024.107069>
10. Plavnicka J., Chovan S., Filakovska Bobakova D.: Understanding the Impact of Socioeconomic Factors on Early Childhood Development in Marginalised Roma Communities: The Role of Parental Education and Household Equipment. *Children*, 2024, 11(6), 622. doi.org/10.3390/children11060622
11. Štrkolcová G., Filáková Bobáková D., Kaduková M., Schreiberová A., Klein D., Halán M., Urbančíková I.: Intestinal parasitic infections in children from marginalised Roma communities: prevalence and risk factors. *BMC Infectious Diseases*, 2024, 24, 596. <https://doi.org/10.1186/s12879-024-09500-z>
12. Filáková Bobáková D., Chovan S., Dankulincová Z.: Vyrastať v chudobe: vplyv života v marginalizovaných rómskych komunitách na zdravie a vývin v ranom detstve. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, ŠafárikPress, 2024.

Uplatnenie výsledkov projektu

Projekt pomohol svojimi výsledkami priniesť chýbajú dôkazy týkajúce sa rozdielov v zdraví a vývine v ranom detstve medzi populáciou detí vyrastajúcou v marginalizovaných rómskych komunitách a deťmi z majoritnej populácie. Jedinečnosť projektu spočívala v zahrnutí najzraniteľnejšej a najťažšie dostupnej populácie, ktorá zvyčajne vo výskumoch nie je reprezentovaná, ako aj v zameraní sa na množstvo modifikovateľných faktorov, ktoré rozdiely v zdraví a vývine vysvetľujú a je možné na ne zacieliť politiky v oblasti zdravia, rovnosti a inklúzie. Dôkazy o nerovnostiach v zdraví a vývine v období raného detstva nechýbajú len na Slovensku ale aj v Európe, kde sa tejto etnickej a vekovej skupine výskum takmer nevenuje. V rámci realizácie projektu boli pre podmienky Slovenska a marginalizovaných rómskych komunít adaptované nové meracie nástroje, vďaka ktorým môžeme získané výsledky využiť aj v medzinárodných porovnaníach. Jedným z nich bol nosný dotazník na meranie vývinu vo viacerých doménach, vďaka ktorému sme priniesli podrobné dôkazy o zaostávaní detí z marginalizovaných komunít vo vývine a pomocou longitudinálnych dát zbieraných v rámci projektu budeme môcť sledovať, ako sa toto zaostávanie v porovnaní s majoritnou populáciou mení v čase. Zároveň bola v spolupráci s ďalšími pracoviskami zavedená metodika na meranie hladiny vlasového kortizolu - unikátneho biologického markeru chronického stresu, vďaka ktorej sme boli schopní priniesť dôkazy o negatívnom vplyve stresu súvisiaceho s chudobou nielen na základe subjektívnych, ale aj objektívnych ukazovateľov. Výsledky analýz vzoriek krvi priniesli informácie o zápalových a výživových parametroch. Analýza vzoriek stolice odhalila magnitúdu parazitárnych infekcií vrátane stredne ťažkých a ťažkých alebo aj kombinovaných infekcií, ktoré predstavujú ďalšiu záťaž pre vyvíjajúci sa organizmus. V kombinácii s dotazníkovým zisťovaním boli identifikované prioritné rizikové faktory, na ktoré je potrebné sa zamerať. Dotazníkové zisťovanie ako aj analýza záznamových hárkov z kariet pacientov všeobecných lekárov pre deti a dorast potvrdila očakávané rozdiely v zdravotných ťažkostiach, miere hospitalizácií aj v užívaní antibiotík. Podrobné informácie o životných podmienkach detí ako aj o prostredí vzťahov a rodičovských stratégiách nám umožňujú prioritizovať intervenčné činnosti zamerané na cieľovú populáciu. Vďaka Mapovaniu konceptov v spolupráci so širokým spektrom aktérov pôsobiacich v problematike raného detstva, vývinu, zdravia a expertov pôsobiacich v rozmanitých pomáhajúcich profesiách boli formulované návrhy na zlepšenie šancí detí z marginalizovaných komunít na zdravý vývin v ranom detstve. Tieto návrhy boli hodnotené z hľadiska naliehavosti a

uskutočniteľnosti a poskytujú návod na prioritizáciu opatrení pre politiky a prax. Zároveň prezrádzajú bariéry v implementácii niektorých kľúčových opatrení. Výsledky projektu, ktorý bol multidisciplinárny, prispeli k rozšíreniu poznania vo viacerých vedných odboroch, ako sú najmä verejné zdravotníctvo, pediatria, vývinová psychológia, neuroendokrinológia, epidemiológia, klinická biochémia, parazitológia ale aj ďalšie. Tieto výsledky projektu boli prezentované formou vedeckej monografie, 11 vedeckých článkov v karentovaných časopisoch, 7 článkov v slovenských vedeckých aj popularizačných časopisoch, 7 prezentácií na národných a medzinárodných konferenciách a 4 diskusiách. ďalšie spracované výsledky projektu sú pripravované na disemináciu. V jeho priebehu boli realizované viaceré bakalárske a diplomové práce, boli vedené dve doktorandky, jedna doktorandská práca bola sfinalizovaná a vytvorené bolo 1 postdoktorandské miesto. Informácie o projekte a jeho výstupoch sa objavili na viacerých webových platformách a sociálnych sieťach. Projekt vyvolal záujem aktérov v oblasti inkluzívnych politík a výsledky výskumu sú už v súčasnosti používané pri tvorbe stratégií v oblasti desegregácie a zdravia.

Súhrn výsledkov riešenia projektu a naplnenia cieľov projektu v slovenskom jazyku (max. 20 riadkov)

V súlade s plánom bola uskutočnená pilotná štúdia pre adaptáciu meracích nástrojov ako aj prvá vlna zberu dát, ktorá priniesla prierezové dáta. Riešenie tohto projektu umožnilo zachytiť odlišnosti vo fyzickom a duševnom zdraví ako aj motorickom, jazykovom, kognitívnom, sociálnom a emocionálnom vývine detí so socio-kultúrnym znevýhodnením v prvých 1 000 dňoch života dieťaťa a vysvetliť expozície faktorom prostredia ohrozujúcim zdravie a raný vývin detí z marginalizovaných rómskych komunít (MRK). Výsledky poukázali na nespravodlivé rozdiely vo vývine a zdraví, ktoré sú pozorovateľné už v ranom detstve. Dozber dát v druhej vlne, ktorý ešte prebieha vzhľadom na posuny v zberoch z dôvodu pandémie COVID-19, nám umožní longitudinálne sledovať zmeny a rozdiely vo vývinových trajektoriách. Nad rámec plánu bola v čase platných obmedzení pohybu a stretávania z dôvodu pandémie realizovaná štúdia Mapovania konceptov, ktorá priniesla dôležité návrhy opatrení pre rovnosť šancí na zdravý vývin detí z MRK využiteľných v praxi a tvorbe politík. V rámci interpretačnej fázy boli spolu s odborníkmi z politiky a praxe komunikované viaceré bariéry k implementácii navrhovaných opatrení a zdôraznená potreba medzisektorovej spolupráce a multisektorového programovania, ktoré si vyžadujú odhodlanie a strategické plánovanie stierajúce hranice agend jednotlivých ministerstiev.

Súhrn výsledkov riešenia projektu a naplnenia cieľov projektu v anglickom jazyku (max. 20 riadkov)

Following the plan, a pilot study was carried out to adapt the measuring instruments and the first wave of data collection, which brought cross-sectional data. The solution of this project made it possible to capture differences in physical and mental health as well as the motor, language, cognitive, social and emotional development of children with socio-cultural disadvantage in the first 1,000 days of a child's life and to explain exposures to environmental factors threatening the health and early development of children from marginalized Roma communities (MRK). The results pointed to inequities in development and health, which can be observed already in early childhood. Data collection in the second wave, which is still ongoing due to shifts in collections due to the COVID-19 pandemic, will allow us to track changes and differences in developmental trajectories longitudinally. Beyond the scope of the plan, at the time of valid restrictions on movement and meetings due to the pandemic, a Concept Mapping study was carried out, which brought essential proposals for measures for equal opportunities for the healthy development of children from MRK that can be used in practice and policy-making. As part of the interpretation phase, several barriers to implementing the proposed measures were communicated with experts from politics and practice, and the need for intersectoral cooperation and multisectoral programming was emphasized, which require determination and strategic planning blurring the boundaries of the agendas of individual ministries.